

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Egy törökkori dalunkról.

Az Irodalomtörténet I. (1912) évfolyamának 62. lapján Galamb Sándor, a II. (1913) évfolyamának 98—100. lapján Kálmány Lajos szolt a hihetőleg XVII. sz.-i s Thaly által a Horváth Adám-féle gyűjteményből közölt (Vit. én. II : 334.) „*Amott kerekedik egy fekete felhő*“ kezdetű dalunk eredetéről. Amit Galamb S. a Horváth-gyűjtemény 3. és 4. vszáról (v. ö. Vit. én. i. h.) mond, hogy t. i. az Horváth saját szerzeménye, részemről is kétségtelenül bizonyítottnak tartom már csak azért is, mivel — mint Galamb állítja s ez állításnak utána járva, Kálmány is elismeri — a Horváth A. gyűjteményében e versszak elé tett jel is azt mutatja, hogy az írónak nem volt szándékában népi eredetűnek tartani a lejegyzett dal 3—4. versszakát. Kálmány ezzel szemben tévesnek tartja a Horváth A. sajátkezű (!) jelzését s így természetesen a Galamb állítását is.

Pedig a dalnak minden későbből ismeretes változata azt mutatja, hogy itt — a 3—4. versszak esetében — valóban a Horváth A. szerzeményéről van szó. Hacsak a Kálmány által kiadott gyűjtemények változatait nézzük (Szeged népe, III : 17 [23], u. o. 18., u. o. 221 [3]), meg az Erdélyiét (II : 134), láthatjuk, hogy e változatokban egyáltalában nem szerepel a Horváth-féle, illetőleg a Thaly által is közölt 3—4. versszak, melynek népi eredetéért Kálmány harcol. Az a változat pedig, amelyet ő a Kriza gyűjteményéből (Magy. Népk. Gyűjt. III : 33—34) idéz, világosan egy több dalból összeénekelte dal, melynek kötőanyaga nagyon lazán tartja össze a széthulló dal-darabokat. Egyébként is alig bizonyítja azt, amit Kálmány bizonyítani akar.

Eredetére nézve Galamb, Thaly után indulva, *kuruckorinak* tartotta dalunkat. És ez a Horváth—Thaly-féle változat esetében — persze a Horváth hozzáírását (a 3—4. versszakot) leszámítva — lehetséges is. Valószínű azonban, hogy még ez előtti időre nyúlik vissza a dal keletkezési kora. Legalább is bizonyos nyomok azt mutatják.

Ha ugyanis megnézzük a Thaly-gyűjteményben más helyt (i. m. I : 157) közölt „*Tatár rabságban levő erdélyiek dala*“ (1657) c. ének 3. versszakát, úgy találjuk, hogy e versszak változata szerepel a Thaly—Horváth féle töredékes (?) éneknek a Kálmányi gyűjteményében található teljesebb változataiban; tehát e dalunkat legalább is e korból származónak kell vennünk. Egy újabb közleményben (Magyar Dalos Naptár, szerk.: Tárca Bertalan, 1930. Függ. XIV. l.) Kemény Anna bárónő szóbeli közlése után Tárca Bertalan, a Romániai Magyar Dalos Szövetség főtitkára, e dalnak ilyen változatát közli:

Madárkám, madárkám,
Vidd el leveletem;
Se közel, se mesze,
Csak harminc mérföldre.

Ha kérdik hogy vagyok,
Mond, hogy rabul vagyok,
Tatár tömlőciben
Térdig vasban vagyok.*

Bár a madártól való izenés motívuma eléggé elterjedt költészetünkben, különösen népköltészetünkben, mégis kétségtelenül meg kell látnunk a kapcsolatot a Thaly—Horváth-féle dal, a Kálmány-gyűjteményben található változatok s ez utóbb közlött között.

Már pedig a Thaly-féle változat és, mint a fenti töredékesnek tetsző énekből láthatjuk, a Kemény-család családi hagyománya azt mutatja, hogy a kérdéses dal legalább részben — és pedig éppen a Horváth-gyűjteményben nem szereplő részében — már a XVII. század közepén ismeretes volt. E dal változatának tarthatjuk a Horváth-féle dalt éppen úgy, mint a fennebb már többször említett változatokat.

Hogy aztán mikor kapta dalunk azt a kerek, kristályszerű alakot, mint amilyenben a Kálmány gyűjteményeiből s az újabb közlésekből ismerjük: nem tudni. Mindenesetre gyanakszom, hogy a dal-szöveget a kuruckor formakészebb ideje alakította s csiszolta ilyen művészivé. Ebben az esetben tehát itt is a Thaly nyomán induló Galambnak volna igaza. *Szabó Attila.*

Vendégszereplés iskolai drámával.

Semmi új sincs a nap alatt, tartja a bibliai szállóige. Az iskolai tanulmányi kirándulás a Ratio educationis előtti régi iskola korában sem volt ismeretlen fogalom, ha mindjárt nem is állították oly rendszeresen az oktatás szolgálatába, mint ma. Sőt még a cserkésztaborozás némi előzőjére is ráakadunk. Van rá több adatunk, hogy tanulmányi kirándulással kapcsolatosan színielőadást is rendeztek a vendéglátó városban.

A nagyszombati jezsuita gimnázium 1657-ben Trencsénbe vitte növendékeit tanulmányi kirándulásra. A nagyszombati diákok a trencsényi gimnázium színháztermében Xavéri Szent Ferencről szóló latin iskolai drámát játszottak. A darab címe: *Zelus Xaverianus*. (Vlahovics Imre: A trencsényi kir. kath. főgymnasium története. Trencsén, 1895. 54. l.¹)

A trencsényi jezsuita gimnázium ugyancsak 1657-ben Trencsénteplicre rándult ki s a fürdőben színielőadást is tartottak. A darab címét nem jelzi az évkönyv. Trencsén városában 1657-ben az úrnapi misztériumon kívül két bibliai tárgyú drámát is adott elő az ifjúság. *Absolon* című magyar drámát és Dániel prófétáról szóló latin drámát. Utóbbinak hosszú címe: *De Daniele*

* Az ének címeként ez áll: *Kemény János sralma a krimi fogságban* 1657-ből. V. ö. az éneket még a *Kriza* által (Magy. Népk. Gyűjt. III: 33—34.) közlött változattal.

¹ A nagyszombati milléniumi Értesítő abból az időből nem említ színdarabot.

in lacu leonum per Habacuc referto. Valószínűleg a két bibliai darab közül játszották el az egyiket a tepliei fürdőben is. (I. m.)

Nagy port vert fel a csíksomlyói ferences gimnáziumnak kolozsvári vendégszereplése. A csíksomlyói ifjúság 1726-ban Kolozsvárra ment tanulmányi kirándulásra. P. Balázs Agoston a retorika tanára, saját darabját adatta elő növendékeivel a jezsuita kollégium színpadán. Antalffy János erdélyi püspök, gróf Kornis Zsigmond Erdély kormányzója, s más előkelőségek nézték végig a darabot. Ámde ez a vendégszereplés sok kellemetlenséget okozott a szegény csíksomlyói ferences tanároknak, mert a jezsuiták belekötöttek a darabba. Őket nem elégítette ki az előadás.

Az erdélyi jezsuiták és ferencesek között ellentét lappangott. A jezsuiták, akik rendi tanárképzőn külön előkészültek a tanári pályára, bizonyos fokban lenézték a ferencrendieket, akiket különösebb előkészület nélkül alkalmaztak a tanári katedrán. A ferencrendieknek a jezsuiták Ratio studium-ához fogható tantervük sem volt 1735-ig. Az évek óta lappangó antagónizmus most nyíltan kilobbant. A kolozsvári jezsuiták P. Balázst színdarabja miatt bevádolták az erdélyi katolikus Státusnál és egyúttal a ferencrendiek készültését és tanításmódját is kifogásolták. A gyűlésen jelenlevő Csíkszéki Bors Mihály, a ferencrendiek kurátora, nyomban visszautasította a vádat s megvédte a ferencrendiek tekintélyét. A Státus 1726 december 14-én írásban is nagy elismerését fejezte ki a ferencrendiek működése fölött. A jezsuiták nem hagyták annyiban a dolgot s néhány év múlva a római hitterjesztési gyülekezethez fordultak újabb panasszal. Hosszas vizsgálat indult meg, végül a hitterjesztési gyülekezet is elismeréssel adózott a csíksomlyói intézetnek.

A meghurcoltatásnak az lett egyik erkölcsi elégtétele, hogy Csík, Gyergyó és Kászon székek katolikusai még nagyobb szeretettel karolták fel a somlyói iskolát. (Boros Fortunát: Az erdélyi ferencrendiek. Kolozsvár, 1927. 134. és 246. l.— Bándi Vazul: A csíksomlyói róm. kath. főgymnasium története. Csíkszereda, 1896. 10. és 275. l.)

Ime, mekkora kavarodás támadt a csíksomlyói ifjúság kolozsvári vendégszereplése körül! Emlékezetes maradt ez az intézet történetében.

Színelőadással egybekötött közeli vagy helyi kirándulásra még több példát is lehetne felhozni. Legérdekesebb a szombathelyi adat. A szombathelyi gimnázium ifjúsága 1791-ben május végén majális rendezett a várostól negyedóránnyira fekvő erdőben; egyik része pedig három napig (kedd délelőttől csütörtök délutánig) táborozott ott. Első napon zöld ágakból készült játszószínen előadták Sonnenfels *Aldozat* (Das Opfer) c. pásztorjátékát megfelelő átdolgozásban. A nagy közönség előtt játszott darabot juhásztánc fejezte be. A harmadik és a hatodik osztály három teljes napig maradt kint az erdőben. Magyar és lengyel táncok előadásával s mulatságos testgyakorlással telt az idejük. (Hadi Történetek. IV. 235. l.) A hagyományos majális mindmáig megtartja a szombathelyi gimnázium.

A kalocsai tanítóképző-intézet 1929 május 20-án mohács-siklósi háromnapos tanulmányi kirándulásának keretében labdarúgómérkőzést és hangversenyt rendezett Mohácson. Az intézet önképzőköre és cserkészcsapata az utóbbi öt iskolai év alatt a Kalocsa környékén fekvő községekben (Bátya, Fajsz, Géderlak, Kiskőrös, Miske, Öregcsertő) többször rendezett hazafias

ünnepséget, hangversenyt vagy madarak és fák napját. Elgondoltam, hogy vendégszerepléseinkkel valamelyest a régi iskola nyomdokain járunk, csak a keret változott s a tartalom is módosult. Ma az irredenta tüzének ápolása a szent kötelességünk.

Timár Kálmán.

Wohl Stefánia síremléke.

1889 okt. 14-én halt meg Budapesten Wohl Stefánia írónő, a szintén költői tehetséggel megáldott Wohl Janka testvérluga. A két költői lélek fontos szerepet vitt fővárosunk társaséletében. Szalonjukban Magyarország s a külföld legnagyobb jelességei fordultak meg. Ehhez az előkelő társasághoz tartozott a nagynevű Haynald Lajos kalocsai bíboros érsek is. (Székely Károly: Kisebb tanulmányok. Bpest, 1897., 45. l.)

Wohl Stefánia halála után tisztelői, a Wohl-nővérek körül csoportosuló társaság tagjai, elhatározták, hogy méltó síremléket állítanak a neves írónőnek. Jankovich Béláné vette kezébe az ügyet s 1889 nov 10 én Haynald érseket is fölkereste a következő levéllel:

Mélyen tisztelt Bőbornok Ur,
Kegyelmes Uram!

Rövid idő előtt elhunyt Wohl Stephanie több tisztelője elhatározta, hogy a dicsőültnek sírjára kizárólag csak ismerősei adományaiból méltó emlékfelállítását eszközli. Alol írott lizatván meg az aláírások gyűjtésével — tudva azt, hogy Emnentiád is kegyes volt őt magas pártfogására méltatni — tisztelettel felkérem, méltóztassék a mellékelt iven bejegyezni, mily összeggel szíveskedik a kegyelet ezen vállalatához járulni. Legmélyebb tiszteletem kifejezése mellett Eminenciádnak alázatos híve

Jankovich Béláné.

10/11.

Czím: Hont megye
u. p. *Szakállas* — Tésán.

A Haynaldhoz intézett levelet a kalocsai főszékesegyházi könyvtár őrzi. Haynald akkori titkára, dr. Valihora Ágoston, rávezette a levélre az elintézés módját. Ime az iktatás:

érk. 1889. nov. 12.

3060.

Beneficentia.

Wohl Stephanie magyar írónő síremlékére ötven forint utalványoztatik az uradalmi pénztárból.

1889. nov. 14.
exped. Valihora.

A lap alján ott van magának Haynaldnak szokásos kézjegye is.

A minden szépért és jóért lelkesedő Haynald érsek eszerint ötven forinttal járult hozzá a síremlék költségéhez. Ugyanekkorá összeget adott annak idején Egressy Gábor meg Toldy Ferenc emlékszozárára is. Így adózott a tudós érsek Wohl Stefánia emlékének.

Timár Kálmán.

Jókai Magyar nábobjához.

A cigány s a sült eger. — Jókai regényében, a Magyar Nábobban, az első fejezetnek, a „Törökszakad“ csárdabeli mulatozásnak egyik legmulatságosabb jelene, mikor Vidra cigány látszólag elnyeli a sült egeret s egyik kezével torkához kap, míg a másikat a hőstett fejében ígért száz forintért nyújtja: „Micsoda száz forintot? — kérde a tréfás úr (t. i. Kárpáthy Jancsi), — hát mondtam én, hogy adok száz forintot? nemhogy megköszönnéd, hogy ilyen ritka sültet kaptál, amit még a nagyapád sem evett, hanem még fizessek is érte?“ — Jókai itt egy multszázadbeli adomát sző elbeszélésébe, melyet a Pesti Hírlap, 1841 dec. 29-i számában, a 871. lapon is megtalálunk: „*Biharból...* bizonyos földesúr bizonyos szegény embernek 5 frtot ígért egy sült eger megevéseért; a szegény ember jó reménység fejében megette a sült egeret, de a bizonyos úr az 5 frt lefizetését megtagadta azt mondván: „Köszönd meg, hogy ételre kapattalak.“ — Ez volt-e Jókai forrása vagy sem, nem bizonyítható; de az bizonyos, hogy az adoma azonos. *Tolnai Vilmos.*

Kossuth Berzsenyiről.

Ismeretes dolog, hogy Berzsenyi megrótta Vörösmartyt a Két szomszédvárbán előforduló jelenet miatt, mikor Tihamér fájdalomában lovát felkoncolja és eszi. Tihamért *kannibálnak*, a jelenetet pedig *cannibálosság*-nak nevezi. Bizonyára nem gondolt arra, hogy őt is megróják majd hasonló dologért. A Pesti Hírlap 1842 márc. 20-i számának vezércikkében a tisztújító harcok durvaságairól szólván, Kossuth ezt idézi: „az egymás vérért hörpölt párducos magyarok“, a lap alján pedig megjegyzi: „Interdum bonus dormitat Homerus. Az embernek gyomra émclyedik, midőn illyet olvas a különben classicus Berzsenyiben!“ Az idézet a ma már kevésé ismert *A mulandóság* című ifjúkori versből való:

Ott hörpölték egymás vérért
A párducos magyarok...

Igen jellemző ez a megjegyzés Kossuth ízlésére, és jellemző, hogy Berzsenyi versei mennyire a köztudatban éltek. *Tolnai Vilmos.*